

ПРИВАТНЕ ПРАВО

Пацурківський П.П.

ОЦІНОЧНІ КАТЕГОРІЇ СПРАВЕДЛИВІСТЬ», «ДОБРОСОВІСНІСТЬ», «РОЗУМНІСТЬ» У ЦИВІЛЬНОМУ КОДЕКСІ УКРАЇНИ

«Ідея вроджених і невідчужуваних прав дає свої паростки і в царині цивільного права... людина повертається .. на властиве їй місце «міри усіх речей».

(Покровський І.А. Основные проблемы гражданского права)

Постановка питання. У науковій періодиці все частіше з'являються ґрунтовні пропозиції щодо рекодифікації (оновлення) Цивільного кодексу України (далі – ЦК) Зокрема, першими таку пропозицію внесли ще у 2014 році Н.С.Кузнецова та А.С.Довгерт. Вони звернули увагу на те, що «вже настав час створення спеціальної урядової комісії з системного оновлення Кодексу з огляду на сучасність у всіх її проявах» [16, с.21]. У 2019 р. А. С.Довгерт у спеціальній статті розкрив наявність (зрілість) передумов та необхідних чинників для початку процесу рекодифікації ЦК, зазначивши, що «основним напрямом рекодифікації ЦК України є подальша «європеїзація кодексу» [9, с.27]. Пізніше ідею оновлення ЦК підтримали відомі вчені-цивілісти Погребний С.О. та Кот О.А. [32, с. 114], Спасибо-Фатеєва І.В. [48] та ін. Деякі із вищезазначених пропозицій уже матеріалізовано: прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України» від 17 липня 2019 р. №650 [39]; наказом Міністерства юстиції України від 24.07.2019 р. № 277/7/1 затверджено склад робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України. Більше того, у 2020 р. оприлюднено підготовлену цією робочою групою «Концепцію оновлення Цивільного кодексу України» [12].

Ми поділяємо вищезазначені ідеї та пропозиції щодо саме рекодифікації ЦК, а не створення нового кодифікованого акту цивільного права України. Адже, як резонно зазначають Н.С.Кузн-

ецова та О.В.Кохановська, підготовка чинного ЦК, «розпочата у 1992 р., за часом збіглася з процесами гармонізації приватного права у країнах Європи» [17, с.52]. Це у значній мірі сприяло тому, що європейські підходи та цінності приватно-правового регулювання були широко імплементовані у чинний ЦК України. Насамперед в його основу було покладено концепцію природного права, а у центрі ЦК опинилася Людина з її потребами [8, с.18]. Як писав ще понад сто років тому класик науки цивільного права Г.Ф.Шершеневич, «характер цих потреб та особливо способи їх задоволення є надзвичайно мінливими в часі і просторі» [58, с.91].

В основному збулося передбачення видатного вченого-цивіліста Київського університету Святого Володимира Й.О.Покровського, який ще у 1917 р. резюмував: «Цивільне право споконвіку і за самою своєю структурою було правом окремої людської особистості, сферою її свободи і самовизначення. Тут вперше зародилося уявлення про особу як про щось юридично самостійне і незалежне навіть відносно держави і її влади» [33, с.309].

Несучий каркас саме такого цивільного права закладено у чинний ЦК України. Він ще далеко не у повній мірі осмислений наукою цивільного права України і також поки що тільки частково задіюється у відповідній цивільно-правовій практиці. «Особливої уваги заслуговує, - як неодноразово підкреслювала Н. С. Кузнєцова, - з'ясування нових принципів справедливості, добросовісності і розумності» ЦК України [15, с.266]. Вона пояснює це необхідністю інтеграції української доктрини цивільного права у європейський концептуальний та пізнавальний простір [15, с.266]. «Орієнтація на європейський вектор розвитку вимагає від цивілістів України, - резюмують Н.С.Кузнєцова та О.В.Кохановська в іншій роботі, - не тільки усвідомлення нових підходів до визначення проблематики наукових досліджень, а й формування, сприйняття категорій та конструкцій сучасного європейського приватного права, яке впродовж більше ніж двох десятиліть формується у Європі і входить у європейську правосвідомість через призму принципу верховенства права, пріоритету прав і свобод людини, засад добросовісності та справедливості» [17, с.53].

Вагомий аргумент імпліцитного гатунку щодо необхідності та важливості першочергового осмислення принципів справедливості, добросовісності та розумності ЦК України з інноваційних європейських пізнавальних підходів наводить А.С.Довгерт: «... саме ці принципи, - зазначає він, - є кінцевою сутністю права і вказують на його природне походження» [10, с.213].

Ступінь наукової розробки проблеми складно викласти стисло. Це зумовлено рядом чинників. По-перше, як звернув увагу А.С.Довгерт, «у вітчизняній правовій науці, мабуть, найбільше досліджень виконуються в галузі цивілістики» [35, с.57]. До їх числа належать і дослідження оціночних категорій справедливості, добросовісності і розумності. Зокрема, різні їх аспекти розглянуті у спеціальних монографіях В.Д.Примака [37; 38] та Ю.А.Тоботи [51], а також у кваліфікаційних роботах та статтях І.Г.Бабич [1], О.А.Беляневич [2], С.М.Бервено [3], П.О.Бітюк [4], Т.Боднар [5], В.Жорнокуй [11], Д.Г.Павленко [20-28], М.Панченка [29], Ю.П.Пацурківського [30; 31], С.Д.Русу [45], А.В.Смітюка [47], Ю.А.Тоботи [50-52], І.Шаркової [57] та ряду інших авторів. Спільним для усіх вищезазначених авторів є позитивістський підхід до аналізу оціночних категорій справедливості, добросовісності і розумності. Це друга очевидна особливість, яка визначає специфіку пізнання вищезазначених категорій у науці цивільного права України на даний час.

Деякі автори досліджували окремі оціночні категорії цього ряду з інших методологічних підходів: С.П.Рабинович розглядав зміст засади розумності ЦКУ крізь призму природно- та позитивно-правового вимірів [40]; М.Цимбалюк досліджував онтологію справедливості у цивільному праві України [56].

Окремі питання цивілістичної тріади «справедливість, добросовісність і розумність» розглянули у загальнотеоретичному аспекті О.Г.Варич [6] та С.Прийма [36].

Відомі українські вчені-цивілісти О.Кот [13] та В.Романюк [44] у своїх монографічних дослідженнях проблем судового захисту цивільних прав за допомогою методу функціонального аналізу переконливо продемонстрували різноманітність інструментального потенціалу ЦК України в цілому, в тім числі його засад справедливості, добросовісності і розумності. Хоча спеціальний

фаховий аналіз цих категорій не був предметом їх розгляду, вони суттєво приростили знання про них, про їх буттєвий характер та апріорну природу як сенсу природного права.

Отже, наяву очевидні підстави для висновку про те, що оціночні категорії *справедливість*, *добросовісність* та *розумність* ЦК України перебувають у полі зору українських вчених-цивілістів, проте вони ще недостатньо з'ясовані у вітчизняній науці цивільного права з апоріє іманентних для їх пізнання природно-правових дослідницьких підходів. Вони переважно аналізувалися за допомогою формально-догматичного методу позитивістської доктрини правопізнання, неспроможного забезпечити розкриття буттєвої природи відповідних феноменів права.

Метою статті є дослідження природи оціночних категорій *справедливість*, *добросовісність* і *розумність* Цивільного кодексу України, еволюції місця та ролі їх у ЦК України та цивільному праві загалом.

У якості методологічного інструментарію дослідження нами обрано: **загальнонауковий метод кількісного аналізу**, без якого неможливе з'ясування фактичних параметрів досліджуваних явищ і їх динаміки; **герменевтичний метод** як засіб виявлення сенсу юридичного тексту; **феноменологічний метод** як інструмент з'ясування природи буттєвих правових феноменів. А.Райнах за допомогою феноменологічного методу обґрунтував на початку ХХ ст. існування об'єктивних (апріорних) засад цивільного права [42, с. 153-402], а інший метод з цього ж ряду пізнавальних прийомів – метод інтуїції, як зазначав А.С.Довгерт, «зіграв не останню роль у з'ясуванні [Й.О.Покровським – П.П.] природної основи приватного права як сфери свободи людини» [10, с.211].

Виклад одержаних результатів дослідження вважаємо за необхідне розпочати із наведення підсумків кількісного аналізу вживання у чинному ЦК України оціночних категорій *справедливість*, *добросовісність* і *розумність*. Всього у ЦК України дані категорії вжито 95 разів, у тому числі: категорію *справедливість* 7 разів (двічі у книзі першій «Загальні положення» та 5 разів у книзі п'ятій «Зобов'язальне право»); категорію *добросовісність* вжито 35 разів (8 разів у книзі першій «Загальні положення», 19

разів у книзі третій «Право власності», 6 разів у книзі четвертій «Право інтелектуальної власності» та 2 рази у книзі п'ятій «Зобов'язальне право»); категорію *розумність* вжито 53 рази (6 разів у книзі першій «Загальні положення», 1 раз у книзі третій «Право власності», 45 разів у книзі п'ятій «Зобов'язальне право» та 1 раз у книзі шостій «Спадкове право»).

Цим самим було збережено, продовжено і розвинуто споконвічну традицію цивільного права щодо широкого та системного вживання оціночних понять до найрізноманітніших об'єктів оцінки: відрізків часу («негайно», «розумний строк» і т.д.), дій чи діяльності («добросовісно», «доцільно», «економно», «регулярно», «розумно» і т.д.), речей (безхазяйних), «індивідуального користування» і т.д.), станів та обставин («грубий», «справедливий», «явний» і т.д.) [35, с.64]. «У новому ЦК України, - резюмує А.С.Довгерт, - категорії справедливості, добросовісності та розумності надзвичайно широко застосовуються до багатьох об'єктів оцінки (див., наприклад, статті 12, 23, 92, 123, 330, 390, 509, 627, 1242). Це є лише певними проявами справедливості, добросовісності та розумності як суті права взагалі, - наголошує він. – Кризь призму природних принципів справедливості, добросовісності та розумності повинно оцінюватися та тлумачитися все позитивне право на наслідки його застосування» [35, с.65].

За очевидною з першого погляду переконливою арифметикою ціннісного природно-правового потенціалу оціночних категорій справедливість, добросовісність і розумність ЦК України не менш переконливо видніється його алгебра чи, іншими словами, вища математика цивільного права. Так, 55,8% з усіх випадків вживання у ЦК України оціночних категорій вищезазначеного ряду випадає на його книгу п'яту «Зобов'язальне право». Це не тільки символічно, але й глибоко промовисто щодо суті цивільного права як права індивідів. Адже саме ними вчиняються величезна більшість цивільно-правових правочинів. Невипадково із усіх 53 разів вживання оціночної категорії розумність 45 разів (84,9%) припадає на книгу п'яту «Зобов'язальне право». Розум є однією із найфундаментальніших властивостей людини. Саме за його допомогою вона обирає найраціональніші способи та засоби

задоволення власних приватних і публічних потреб, втім числі вчиняючи необхідні їй правочини. Розумність права належить до числа базових ідей природного права, в першу чергу природного цивільного права, з проявами якого індивіди зустрічаються найчастіше.

Квінтесенцію усього потенціалу оціночних категорій ЦК України його творцями втілено у ч. 6 ст. 3 «Загальні засади цивільного законодавства» даного кодексу: «справедливість, добросовісність та розумність» [54]. Неможливо відшукати лаконічніших та змістовніших юридичних конструкцій у всьому вітчизняному законодавстві. Більше того, зміст оціночних категорій справедливості, добросовісності і розумності виходить далеко за межі позитивно-правових конструкцій. Він репрезентує собою сенс усього природного права, втім числі природного приватного права. Саме тому тріада ключових цінностей природного права «справедливість, добросовісність і розумність» була включена у ЦК України. Виходячи із такого розуміння природи вищезазначеної тріади, а також із неспозитивної (апріорної) природи інших засад цивільного права, сформульованих у статті 3 ЦК України, під час рекодифікації кодексу необхідно змінити назву його статті 3 на «Загальні засади цивільного права» Це буде ще один принциповий крок на шляху подолання абсолютизації позитивізму у праворозумінні та правозастосуванні.

Формула частини 6 статті 3 ЦК України де-факто являє собою найлаконічніше формулювання *антропосоціокультурного коду цивільного права*. Враховуючи те, що вона міститься в одній із заголовних статей книги першої «Загальні положення» ЦК України, наяву достатні підстави для висновку про те, що вона як де-факто, так і де-юре пронизує увесь зміст чинного ЦК України. Більше того, з огляду на ключову роль статті 3 ЦК у всій юридичній конструкції кодексу необхідно констатувати, що категорійний ряд «справедливість, добросовісність і розумність» ЦК України перемістився із його периферії у самісінький смисловий епіцентр.

Для того, щоб збагнути, який велетенський стрибок зробила цивільно-правова доктрина України у своєму розвитку, достатньо порівняти вживання оціночних категорій вищезазначеного ряду

у чинному ЦК та в Цивільному кодексі Української РСР у його редакції 1996 р.: в останньому оціночні категорії «справедливість» та «розумність» зовсім відсутні, а категорію «добросовісність» було вжито лише 12 разів [55]. Навіть у старішому на цілих два століття Цивільному кодексі [Франції] 1804 р. (Кодексі Наполеона) категорія «справедливість» вживалася 8 разів, категорія «добросовісність» – 44 рази, категорія «розумність» – 6 разів [7]. Це свідчить про світоглядну і методологічну прірву між нині чинним ЦК України та його попередником. Даний факт можна пояснити тим, що нинішній ЦК України є кодексом громадянського суспільства і є його продуктом [17, с. 52]. Видатний професор-цивіліст юридичного факультету Київського державного університету ім. Т.Шевченка Г.К.Матвеев ще на зорі появи цього суспільства в Україні зазначав, що «громадянину та іншому учаснику громадянського суспільства дозволено все, що не заборонено державою» [19, с.279], що й підтвердила поява чинного ЦК України, Цивільний же кодекс Української РСР був породженням авторитарної держави та спрямовувався на забезпечення її потреб.

Проте було б помилковим вважати, що проблема наукового пізнання і застосування оціночних категорій «справедливість», «добросовісність» та «розумність» ЦК України наразі в достатній мірі вирішена. В науковій літературі уже зверталася увага на те, що із реалізацією вищезазначених категорій «в окремих інститутах цивільного права, таких, як право власності, інші речові права, право інтелектуальної власності, зобов'язальне право [особливо стосовно категорії «добросовісність» – П.П.], а також у корпоративних відносинах» [51, с.5] ще залишилося чимало невирішених теоретичних і практичних проблем. Це ж саме стосується й інституту спадкового права ЦК, у якому тільки один раз вжито категорію «розумність». Такий стан теоретичної розробки і практичного застосування засад справедливості, добросовісності та розумності у вищезазначених інститутах ЦК України негативно позначається на їх розвитку, а також не сприяє більш повному та послідовному застосуванню їх у відповідній судовій практиці. Розпочата робота по рекодифікації ЦК України сприяє подоланню цього недоліку.

Для адекватного розуміння природи оціночних категорій «справедливість», «добросовісність» і «розумність» важливе значення

має з'ясування співвідношення їх між собою. У науці цивільного права України переважає думка про те, що це категорії доктрини природного, а не позитивного права та що ці категорії, як і явища, які вони відображають, тісно взаємопов'язані і взаємозалежні, однак все-таки різні. Роль системоутворюючого ядра належить все-таки категорії справедливості. Справедливість є основоположною ідеєю права як феномену в цілому. Німецький філософ права Г.Радбрух обґрунтував загальновідому «формулу права», за якою з часом закріпилося його ім'я: формула Г.Радбруха. Згідно цієї формули за умови набуття законом крайнього ступеня несправедливості він стає «помилковим правом» і навіть може втрати свій характер права [41, с.228-238]. У національній філософії права «формула Радбруха» ґрунтовно проаналізована Н.І.Сагохіною [46].

Проте про взаємозв'язок між справедливістю, добросовісністю і розумністю неможливо судити як про прості взаємодії. Так, відомий вітчизняний філософ права С.І.Максимов, аналізуючи Постанову Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 19 липня 2018 р. у справі №916/752/17, у якій суд застосував вищезазначені оціночні категорії, звернув увагу на те, що роль своєрідного методологічного ключа зіграла для суду у даній справі категорія «добросовісність», зміст якої було обґрунтовано «через поняття «розумність» і «справедливість». При цьому згідно з обмежувальною функцією добросовісності, - як звернув увагу С.І.Максимов на алгоритм аргументації Верховного Суду, - правило, обов'язкове для сторін, не застосовується настільки, наскільки за певних обставин це буде неприйнятним відповідно до критеріїв розумності та справедливості. Отже, добросовісність може за певних обставин анулювати чи виключити застосування правил, встановлених сторонами» [18, с.61], резюмував С.І.Максимов.

У доктрині природного права справедливість і розумність прийнято вважати об'єктивними (зовнішніми) його критеріями, а роль суб'єктивного (внутрішнього) критерію права відводиться добросовісності. Відповідно до сучасної національної доктрини приватного права України оціночні категорії справедливості,

добросовісність і розумність не можуть бути поставлені законодавцем у чіткі нормативні рамки, оскільки це суперечило б їх буттєвій природі. Принципове значення для з'ясування природи і змісту цих категорій має їх тлумачення Європейським Судом з прав людини, Конституційним Судом України та Верховним Судом.

До прикладу, Конституційний Суд України у рішенні №15-рп/2004 від 2 листопада 2004 р. зазначив, що «справедливість – одна з основних засад права, є вирішальною у визначенні його як регулятора суспільних відносин, одним із загальнолюдських вимірів права» [43]. Відомий вчений-цивіліст України Р.О.Стефанчук звернув увагу на те, що ЄСПЛ, ґрунтуючись на принципі справедливості, присуджує компенсацію моральної шкоди [49, с.247].

Верховний Суд у Постанові від 10 лютого 2021 р. у справі №754/5841/17 дійшов висновку, що «дії учасників цивільних правовідносин мають бути добросовісними, тобто, відповідати певному стандарту поведінки, що характеризується чесністю, відкритістю і повагою інтересів іншої сторони договору або відповідного правовідношення» [34].

Не менш важливе значення для виявлення природи справедливості, добросовісності і розумності має з'ясування функцій цих оціночних понять у цивільному праві. Дане питання належить до дискусійних у науці цивільного права України. До прикладу, А.С.Довгерт вважає, що вони «виконують в українському приватному праві стосовно позитивного права, договорів, звичаїв тощо інтерпретаційну, доповнюючу та виправну функції» [35, с.66]. О.О.Первомайський відводить цим засадам ЦК України також інтерпретаційну та ще нормотворчу і регулятивну функції [53, с. 32-33]. При цьому останній з авторів звертає увагу на ту непомічену іншими дослідниками цих категорій обставину, що законодавець України не випадково вибудував їх в один ряд, пов'язав їх таким чином між собою, адже використання їх у поєднанні «потенційно може спровокувати синергетичний ефект їх спільної дії» [53, с. 52]. Н.С.Кузнецова ще у 2013 р. резонно звернула увагу на ключову функцію цих категорій, зазначивши, що

вони надають «судовим органам більше можливостей з'ясувати у повному обсязі фактичні обставини справи, особливості поведінки сторін і, врешті-решт, установлювати об'єктивну істину у справі» [14, с. 337].

Питання призначення та ролі оціночних категорій справедливості, добросовісності та розумності у ЦК України, тобто їх функцій, ще потребують поглибленого доктринального з'ясування.

Висновки. Оціночні категорії справедливості, добросовісності і розумності є за своєю природою принципами (засадами) цивільного права. Вони виражають кінцеву сутність права в цілому та вказують на його буттєві витoki. Крізь призму вищезазначених принципів (засад) повинно оцінюватися і тлумачитись усе позитивне приватне право та наслідки його застосування. Поки що ці категорії досліджуються у науці цивільного права України з переважно позитивістських підходів, неспроможних забезпечити їх адекватне пізнання. Вони ще недостатньо з'ясовані з допомогою апіорі іманентних для їх пізнання природно-правових дослідницьких методів, єдино спроможних розкрити їх буттєву природу.

Всього у чинному ЦК України оціночні категорії справедливості, добросовісності і розумності вжито 95 разів, що майже на порядок більше, ніж вони вживалися у ЦК Української РСР, причому в останньому категорії справедливості і добросовісності не вживалися взагалі. За очевидною з першого погляду вражаючою арифметикою ціннісного природно-правового потенціалу категорій вищезазначеного ряду не менше переконливо постає і його алгебра, іншими словами, вища математика цивільного права. Так, майже 56 процентів з усіх випадків вживання категорій справедливості, добросовісності і розумності ЦК України випадає на його книгу п'яту «Зобов'язальне право». Це не тільки символічно, але й глибоко промовисто щодо суті цивільного права як права індивідів. Адже саме ними вчиняється величезна більшість цивільно-правових правочинів.

Квінтесенцію усього потенціалу оціночних категорій ЦК України його творцями втілено у ч. 6 ст. 3 «Загальні засади цивільного законодавства» даного кодексу: справедливості, добро-

совісність, розумність. Зміст цих категорій у ЦК України виходить за межі позитивно-правових конструкцій. Він репрезентує собою сенс усього природного права, втім числі природного приватного права. Виходячи із такого розуміння їх природи, а також із апіорної (непозитивної) природи інших засад цивільного права, сформульованих у статті 3 ЦК України, під час рекодифікації кодексу необхідно змінити назву його статті 3 на «Загальні засади цивільного права». Це буде ще один принциповий крок по шляху подолання абсолютизації позитивізму у праворозумінні та правозастосуванні.

Формула частини 6 статті 3 ЦК України де-факто являє собою найлаконічніше формулювання антропосоціокультурного коду цивільного права. Враховуючи те, що вона міститься в одній із заголовних статей книги першої «Загальні положення» ЦК України, наяву достатні підстави для висновку про те, що вона як де-факто, так і де-юре пронизує увесь зміст чинного ЦК України. Більше того, з огляду на ключову роль статі 3 ЦК України у всій юридичній конструкції ЦК необхідно констатувати, що категорійний ряд «справедливість, добросовісність і розумність» ЦК України перемістився із його периферії у самісінський смисловий епіцентр. Разом з тим проблема наукового пізнання і практичного застосування оціночних категорій справедливості, добросовісності і розумності потребує примноження зусиль вчених та фахівців-практиків. В першу чергу це стосується таких інститутів цивільного права, як право власності, інші речові права, право інтелектуальної власності, зобов'язальне право (особливо стосовно категорії добросовісності), спадкове право. Розпочата робота по рекодифікації ЦК України сприяє подоланню цього недоліку.

1. *Бабич І.Г. Принцип справедливості в римському праві та зобов'язальному праві України: Автор. дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.03. Одеса, 2006. 22с.*
2. *Белянович О.А. Про застосування судом засад добросовісності, розумності і справедливості при вирішенні корпоративних спорів. Міжнародний журнал «Право і суспільство». Випуск 1. Фоліант. 2015. С. 5-13.*
3. *Бервено С.М. Зміст принципів справедливості, добросовісності і розумності у договірних зобов'язаннях за Цивільним кодексом України.*

- Вісник національного університету внутрішніх справ. Вип. 34. Харків. 2006. С.265-273.*
4. Бітюк П.О. Деякі питання добросовісності при здійсненні корпоративного управління. Міжнародний журнал «Право і суспільство». Випуск 5. Івано-Франківськ: Фоліант, 2017. С. 16-25.
 5. Боднар Т. Добросовісність, розумність та справедливість як принципи виконання договірних зобов'язань. Юридична Україна. 2005. №3. С. 39-45.
 6. Варич О.Г. Рівність, свобода, справедливість: ціннісно-правові властивості. Вісник Національної академії правових наук України. Т. 26. №1. Харків: Право. 2019. С. 76-88.
 7. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) / Предисловие / В. Н. Захватаев / пер. с франц., приложения В. Н. Захватаев. Киев: Алерта, 2016. 1156 с.
 8. Довгерт А. Концепція кодифікації цивільного права України. Приватне право і підприємництво. Вибрані праці. 2018. С. 18.
 9. Довгерт А. Рекодифікація цивільного Кодексу України: основні чинники і передумови для старту. Право України. 2019. № 1. С. 27-41.
 10. Довгерт А. Теоретические основы современной кодификации гражданского права Украины. Право Украины. 2012. №1-2. С.209-223.
 11. Жорнокуй В. Розумність та добросовісність: світова практика застосування щодо відповідальності членів органів акціонерного товариства за його борги. Підприємництво, господарство і право. 2019. №2. С. 24–29.
 12. Концепція оновлення Цивільного кодексу України Київ: Видавничий дім “АртЕк”, 2020. 128 с. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/200775_rekodifikatsya-tsvivlnogo-zakonodavstva-dlya-obgovorennya-rozmshcheno-proekt-kontsepts-onovlennya-tsk
 13. Кот О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики. Правова єдність. Алерта. 2017. 494 с.
 14. Кузнецова Н.С. Предпринимательское законодательство в Украине и в странах Европы (частноправовые аспекты). Проблемы гармонизации законодательства Украины и стран Европы. Под. общ. ред. Е.Б.Кубка, В.В.Цветкова. Киев: Юринком Интер. 2003. 528 с.
 15. Кузнецова Н.С. Проблемы гармонизации и унификации современного частного права. Право України. 2012. № 1-2. С. 254-268..
 16. Кузнецова Н., Довгерт А. Цивільний кодекс України: визнані здобутки кодифікації. Право України. 2014. № 2. С. 21.

17. Кузнєцова Н.С., Кохановська О.В. *Сучасне приватне право України: вектори європейського розвитку*. Вісник Національної Академії правових наук України. 2016. №3. С. 49-55.
18. Максимов С. *Теорія природного права: концептуальний і доктринальний виміри*. Право України. 2021. №1. С. 43-65.
19. Матвєєв Г.К. *Вибране*. Київ: Вид-во Україна. 2008. 600 с.
20. Павленко Д.Г. *Добросовісність як доктринальна категорія цивільного права*. Право України. №10. 2008. С. 49-54.
21. Павленко Д.Г. *Поняття добросовісності в цивільному праві України*. Українське право. №1. 2007. С. 139-150.
22. Павленко Д.Г. *Правова природа добросовісності в цивільному праві*. Приватне право і підприємництво. №6. 2007. С. 50-53.
23. Павленко Д.Г. *Принцип добросовісності в договірних зобов'язаннях*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук. Київ. 2008. 25 с.
24. Павленко Д.Г. *Принцип добросовісності в римському приватному праві та зобов'язальному праві України: порівняльний аналіз*. Підприємництво, господарство, право. №8. 2006. С. 129-131.
25. Павленко Д.Г. *Принцип добросовісності як інструмент захисту прав споживачів // Приватне право і підприємництво*. №7. 2008. С.80-83.
26. Павленко Д.Г. *Принцип добросовісності в договірному праві країн загальної системи права*. Підприємництво, господарство, право. №5. 2007. С. 30-33.
27. Павленко Д.Г. *Принцип добросовісності в договірному праві країн континентальної системи права*. Підприємництво, господарство, право. №3. 2007. С. 19-22.
28. Павленко Д.Г. *Цивілістичні концепції, засновані на принципі добросовісного виконання договірних зобов'язань*. Підприємництво, господарство, право. №6. 2008. С. 51-53.
29. Панченко М. *Добросовісність, розумність і справедливість – правові засади цивільного права України*. Підприємництво, господарство і право. 2006. №12. С. 147-149.
30. Пацурківський Ю.П. *Основні підходи до розуміння правової категорії «справедливість»*. Держава і право. Юридичні і політичні науки: зб. наук. праць. Київ : Ін-т держави і права НАН України. 2006. С. 255-262.
31. Пацурківський Ю.П. *Поняття принципів добросовісності, розумності та справедливості в цивільному праві*. Науковий вісник Чернівецького університету. 2004. № 212. С.44-47

32. *Погребний С.О., Кот О.А. Оновлення Цивільного Кодексу України як запорука ефективної взаємодії держави та суспільства. Вісник Національної академії правових наук України. Харків: Право. 2021. Том. 28, №1. С.106-114.*
33. *Покровский И.А. Основные проблемы гражданского права. Москва: Статут. 2001. 345 с.*
34. *Постанова Верховного Суду у складі колегії суддів Касаційного господарського суду від 19 липня 2018 р. у справі №916/752/17. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/75476488>*
35. *Правова доктрина України: у 5 т. Харків: Право. 2013. Т.3. Доктрина приватного права України /Н.С.Кузнецова, Є.О.Харитонов, Р.А. Майданик та ін.; за заг. ред. Н.С.Кузнецової. Харків: Право. 760 с.*
36. *Прийма С. Принцип розумності тлумачення норм права. Вісник Національної академії правових наук України. №1 (70). Харків: Право. 2012. С. 34-43.*
37. *Примак В.Д. Вина і добросовісність у цивільному праві (теорія, законодавство, судова практика). Київ: Юрінком Інтер. 2008. 432 с.*
38. *Примак В. Відшкодування моральної шкоди на засадах справедливості, розумності, добросовісності. Київ. Юрінком Інтер, 2014. 432с.*
39. *Про утворення робочої групи щодо рекодифікації (оновлення) цивільного законодавства України. Постанова Кабінету Міністрів України від 17 липня 2019 р. №650. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/650-2019-%D0%BF#Text>*
40. *Рабинович С.П. Нормативний зміст засади розумності: природно-та позитивно-правовий вимір. Бюлетень Міністерства юстиції України. 2007. №7. С. 45-53.*
41. *Радбрух Г. Законное неправо и надзаконное право. В кн. Радбрух Г. Философия права. Пер. с нем. Москва: Международные отношения. 2004. С. 228-238.*
42. *Райнах А. Априорные основания гражданского права. В кн.: Адольф Райнах. Собрание сочинений. Перевод с нем. В.Куренного. Москва: Дом интеллектуальной книги. 2001. С. 153-402.*
43. *Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 листопада 2004 року, N 15-пн/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>*

44. Романюк Я.М. Застосування цивільно-правових норм у цивільному судочинстві України (питання теорії і практики): монографія. Київ: Ін Юре, 2016. 532 с.
45. Русу С.Д. Проблеми визначення поняття добросовісності і розумності у Цивільному кодексі України. Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. Хмельницький. 2003. № 2. С. 53-57.
46. Сатохіна Н.І. Формула Радбруха. Велика українська юридична енциклопедія. Т. 2: Філософія права. Харків: Право. 2017. С. 1017-1019.
47. Смітюк А.В. Добросовісність за проектом ЦК України: проблема визначення змісту поняття. Вісник господарського судочинства. 2003. №1. С. С. 187-190.
48. Спасибо-Фатєєва І.В. З приводу концепції щодо модернізації Цивільного кодексу України (рекодифікації) URL: <https://sud.ua/ru/news/blog/157375-z-privodu-kontseptsiyi-schodo-modernizatsiyi-tsvivilnogo-kodeksu-ukrayini-rekodifikatsiyi>
49. Стефанчук Р. Методика компенсації моральної шкоди: *unus passus ad creationem*. Право України. 2019. №1. С. 237-255.
50. Тобота Ю.А. Категорія добросовісність у цивільному праві України. Проблеми законності: республікан. міжвідомчий наук. збірник. Харків. 2008. № 95. С. 23–28.
51. Тобота Ю.А. Принцип справедливості, добросовісності і розумності у цивільному праві: монографія. Харків: Право. 2020. 140 с.
52. Тобота Ю.А. Розумність – фундаментальна категорія цивільного права України. Проблеми законності: республікан. міжвідомчий наук. збірник. Харків. 2008. № 93. С. 51–56.
53. Цивільний кодекс України [Текст] : наук.-практ. комент.: поясн., тлумачення, рек. з використ. позицій вищих суд. інстанцій, М-ва юстиції, науковців, фахівців: правникам, нотарям, адвокатам, суддям, викладачам, студ. Т.1 : Загальні положення за ред. проф. І. В. Спасибо-Фатєєвої/ О.О.Первомайський. Серія «Коментарі та аналітика». Харків: ФОП Колісник А.А. 2020. С. 32-33.
54. Цивільний кодекс України від 16.01.2003, № 435-IV, в редакції від 06.10.2021, URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>
55. Цивільний кодекс Української РСР від 18.07.1963 № 1540-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1540-06#Text>
56. Цимбалюк М. Суспільнобуттєва рівновага та онтологія справедливості. Право України. 2011. №3. С. 212-219.
57. Шаркова І. Добросовісність (*bona fides*) в системі понять римського права. Юридична Україна. 2006. №12. С. 56-60.

58. Шершеневич Г.Ф. *Наука гражданского права в России. Москва: Статут. 2003. 249 с.*

Пацурківський П.П. Оціночні категорії «справедливість», «добросовісність», «розумність» у Цивільному кодексі України.

Ключові світоглядні та методологічні мотиви статті зумовлені дискусією, яка уже впродовж певного часу триває серед вчених-цивілістів України щодо потреби та змісту рекодифікації Цивільного кодексу України, основних проблем подальшого розвитку цивільного права України в цілому. Передусім проаналізовано ступінь наукової розробки проблеми та з'ясовано, що оціночні категорії «справедливість», «добросовісність», «розумність» у ЦК України постійно перебувають у полі зору українських вчених-цивілістів, проте вони ще недостатньо з'ясовані у вітчизняній науці цивільного права з апіорі іманентних для їх пізнання природно-правових дослідницьких підходів. Показано, що вони переважно аналізувалися за допомогою формально-догматичного методу позитивістської доктрини правопізнання, неспроможного забезпечити розкриття буттєвої природи відповідних категорій.

В результаті дослідження вищезазначеної проблеми були одержані декількі нові наукові результати. Зокрема у чинному ЦК України оціночні категорії «справедливість», «добросовісність», «розумність» вжито 95 разів, що майже на порядок більше, ніж вони вживалися у ЦК УРСР, причому в останньому категорії «справедливість» і «добросовісність» не вживалися взагалі.

Доведено, що зміст цих категорій у ЦК України виходить за межі чисто позитивно-правових конструкцій та репрезентує собою сенс природного приватного права в цілому. Виходячи із такого розуміння їх природи, а також із апіорної (непозитивної) природи інших засад цивільного права, викладених у статті 3 ЦК України, запропоновано під час рекодифікації кодексу змінити назву його статті 3 на «Загальні засади цивільного права».

Зроблено висновок, що формула ч.6 ст.3 ЦК України де-факто є найлаконічнішим формулюванням антропосоціокультурного коду цивільного права. Враховуючи те, що вона міститься в одній із заголовних статей книги першої «Загальні положення» ЦК України, зроблено висновок про те, що вона як де-факто, так і де-юре пронизує увесь зміст чинного ЦК України. Також констатовано, що з огляду на ключову роль ст. 3 ЦК України у всій юридичній конструкції ЦК категорійний ряд «справедливість, добросовісність і розумність» ЦК України перемістився із його периферії у смисловий епіцентр кодексу.

Ключові слова: цивільне право; цивільне законодавство; Цивільний кодекс України; оціночні категорії «справедливість», «добросовісність», «розумність»; рекодифікація ЦК України.

Patsurkivskyy P.P. The legal nature of the evaluative concepts of "justice", "good conscience", "reasonableness" in the Civil Code of Ukraine.

The key ideological and methodological motives of the article were conditioned by the discussion that has been going on for some time among Ukrainian civil-scholars on the need and content of recoding the Civil Code of Ukraine, the main problems of further development of civil law in Ukraine. First of all, the degree of

scientific development of the problem is analyzed and it is found that the evaluative concepts of "justice", "good conscience", "reasonableness" in Civil Code of Ukraine are constantly in the field of view of Ukrainian civil scientists, but they are still poorly understood in domestic civil law, from a priori inherent in their knowledge of natural law research approaches. It is shown that they were mainly analyzed using the formal-dogmatic method of the positivist doctrine of jurisprudence, which is unable to ensure the disclosure of the existential nature of the respective categories.

As a result of research of the above-mentioned problem some new scientific results have been received. In particular, in the current Civil Code of Ukraine the evaluative concepts of "justice", "good conscience", "reasonableness" were used 95 times, which is almost an order of magnitude more than they were used in the Civil Code of the USSR, and in the latter concepts "justice" and "good conscience" weren't used at all.

It is proved that the content of these categories in the Civil Code of Ukraine goes beyond purely positive legal constructions, and represents the meaning of natural private law in general. Based on this understanding of their nature, as well as the a priori (non-positive) nature of other principles of civil law set out in Article 3 of the Civil Code of Ukraine, is proposed to change the name of Article 3 to «General Principles of Civil Law».

It is concluded that the formula of Part 6, Article 3 of the Civil Code of Ukraine is de facto the most laconic formulation of the anthroposociocultural code of civil law.

Considered that it is contained in one of the title articles of the first book «General Provisions» of the Civil Code of Ukraine, it is concluded that it both de facto and de jure permeates the entire content of the current Civil Code of Ukraine. It was also stated that given the key role of Art. 3 of the Civil Code of Ukraine in the entire legal structure of the Civil Code, the categorical series "justice", "good conscience", "reasonableness" of the Civil Code of Ukraine has moved from its periphery to the epicenter of the codex.

Key words: civil law; civil legislation; the Civil Code of Ukraine; evaluative concepts of "justice", "good conscience", "reasonableness"; recodification of the Civil Code of Ukraine.